دشت: صحرار جنگل آهنگ: نغه رساز سرآمدن: مکمل جو جانا روزگار: زمانه دانای راز: بھید جانے والا

THE END-----

دشت: صحرار جنگل آهنگ: نغه رساز سرآمدن: مکمل جو جانا روزگار: زمانه دانای راز: بھید جانے والا

THE END-----

نثاندہی <u>کیج</u>ے۔ فرھنگ:

ت*در*لة:تم

ىر: پېلوراتغوش

هوا: هوس رخوا پهش

مورمن: میں

شورشب:رات

مدام: ہمیشہ

سنج 'کوشه

پنگ: چیتا

يريجم ريريزم: مين بهادون

بوينم ربنيم: مين ديکھول

نديم: دوست رسائقي

رخت: سازوسامان

نثاندہی <u>کیج</u>ے۔ فرھنگ:

ت*در*لة:تم

ىر: پېلوراتغوش

هوا: هوس رخوا پهش

مورمن: میں

شورشب:رات

مدام: ہمیشہ

سنج 'کوشه

پنگ: چیتا

يريجم ريريزم: مين بهادون

بوينم ربنيم: مين ديکھول

نديم: دوست رسائقي

رخت: سازوسامان

شريك نغمه هاي ساربانم

چوروسی در حرم دادم اذان سن ازو آموختم اسرارِ جان سن به دور فتنه عصرِ کمن او به دور فتنه عصرِ روان سن

سرود رفته باز آید که ناید نسیمی از حجاز آید که ناید سر آسد روز گیار ایس فقیری دگر دانای راز آید که ناید

شق:

اس سبق میں درج دوبیتیوں کابغورمطالعہ کیجیے اور فنی خصائص کی

شريك نغمه هاي ساربانم

چوروسی در حرم دادم اذان سن ازو آموختم اسرارِ جان سن به دور فتنه عصرِ کمن او به دور فتنه عصرِ روان سن

سرود رفته باز آید که ناید نسیمی از حجاز آید که ناید سر آسد روز گیار ایس فقیری دگر دانای راز آید که ناید

شق:

اس سبق میں درج دوبیتیوں کابغورمطالعہ کیجیے اور فنی خصائص کی

ا قبال کی دوبیتیاں

ب کویش ره سیاری ای دل ای دل میرا تن دل ای دل میرا تنام ای دل دل در در ای دل در ای دل در ای دل در ای دل در در ای دل در ای دل در کیاری نداری ای دل ای دل می

چه پرسی از مقام نوایم ندیمان عجم شناسند از کجایم گشادم رخت خود را اندرین دشت که اندر خلوتش تنها سرایم

گمی شعر عراقی را بخوانم گمی جامی زند آتش به جانم ندانم گرچه آهنگ عرب را

ا قبال کی دوبیتیاں

ب کویش ره سیاری ای دل ای دل میرا تن دل ای دل میرا تنام ای دل دل در در ای دل در ای دل در ای دل در ای دل در در ای دل در ای دل در کیاری نداری ای دل ای دل می

چه پرسی از مقام نوایم ندیمان عجم شناسند از کجایم گشادم رخت خود را اندرین دشت که اندر خلوتش تنها سرایم

گمی شعر عراقی را بخوانم گمی جامی زند آتش به جانم ندانم گرچه آهنگ عرب را کــه شـایـد کـام یـابـی ای دل ای دل

مگر شیر و پلنگی ای دل ای دل به به و دایم به جنگی ای دل ای دل ای دل اگر دستم رسد خونت بریجم بونیم تا چه رنگی ای دل ای دل

بے روی دلیسری گر مایسلستم میکسن مستعم گرفتسار دلستم خدا را ساریسان آسسته می ران کے موال المستم

کــه شـایـد کـام یـابـی ای دل ای دل

مگر شیر و پلنگی ای دل ای دل به به و دایم به جنگی ای دل ای دل ای دل اگر دستم رسد خونت بریجم بونیم تا چه رنگی ای دل ای دل

بے روی دلیسری گر مایسلستم میکسن مستعم گرفتسار دلستم خدا را ساریسان آسسته می ران کے موال المستم

بإباطاهركي دوبيتيان

ت دوری از برم دل در برم نیست هوای دیگری اندر سرم نیست به حوای دیگری اندر سرم نیست به جان دلبرم کردهر دو عالم تست تمنیای دگر جردلبرم نیست

خدداونددا مو بیزارم ازین دل شدو روزان در آزارم ازیدن دل شدو روزان در آزارم ازیدن دل زبسس نالیدم از نالیدنم تنگ ز موستان کده بیزارم ازین دل

چرا آزرده حالی دل ای دل ای دل ای دل می دل

بإباطاهركي دوبيتيان

ت دوری از برم دل در برم نیست هوای دیگری اندر سرم نیست به حوای دیگری اندر سرم نیست به جان دلبرم کردهر دو عالم تست تمنیای دگر جردلبرم نیست

خدداونددا مو بیزارم ازین دل شدو روزان در آزارم ازیدن دل شدو روزان در آزارم ازیدن دل زبسس نالیدم از نالیدنم تنگ ز موستان کده بیزارم ازین دل

چرا آزرده حالی دل ای دل ای دل ای دل می دل

درس بيست وسوم:

اقبال اوربابا طاهر

بابا طاهرهمدانی پانچویں صدی هجری کے عظیم عرفاوشعرامیں شار ہوتے ہیں۔ وہ سلجوق حکمران طغرل ہے ہم عصر ہے۔ چوشی صدی هجری کے اواخر میں همدان میں پیدا ہوئے اور پانچویں صدی هجری کے وسط میں اسی شهر میں وفات پائی جہاں ان کی آخری آرامگاہ آج بھی مرجع خلائق ہے۔ بابا طاهر نے فارس کے ایک مقامی لیج 'کری' میں دوبیتیاں کہی ہیں۔ جوعروض اوز ان کے اعتبار سے رباعی سے ختلف صف خفن ہے۔ جذبات واحساسات کا ہر ملا اور بے ساختہ اظہار بابا طاهر کی خاص خوبی ہے۔ عشق حقیقی کے لافانی جذبے سے سرشار ان کی دوبیتیاں فارس شاعری کالا زوال حسن ہیں۔ اقبال کی آخری شعری تصنیف ارمغان مجاز میں درج دوبیتیاں باباطاهر کے زیر اگر دکھائی دیتی ہیں۔

درس بيست وسوم:

اقبال اوربابا طاهر

بابا طاهرهمدانی پانچویں صدی هجری کے عظیم عرفاوشعرامیں شار ہوتے ہیں۔ وہ سلجوق حکمران طغرل ہے ہم عصر ہے۔ چوشی صدی هجری کے اواخر میں همدان میں پیدا ہوئے اور پانچویں صدی هجری کے وسط میں اسی شهر میں وفات پائی جہاں ان کی آخری آرامگاہ آج بھی مرجع خلائق ہے۔ بابا طاهر نے فارس کے ایک مقامی لیج 'کری' میں دوبیتیاں کہی ہیں۔ جوعروض اوز ان کے اعتبار سے رباعی سے ختلف صف خفن ہے۔ جذبات واحساسات کا ہر ملا اور بے ساختہ اظہار بابا طاهر کی خاص خوبی ہے۔ عشق حقیقی کے لافانی جذبے سے سرشار ان کی دوبیتیاں فارس شاعری کالا زوال حسن ہیں۔ اقبال کی آخری شعری تصنیف ارمغان مجاز میں درج دوبیتیاں باباطاهر کے زیر اگر دکھائی دیتی ہیں۔

نيش: د کک

نيش: د کک

قبا: لباس رلباده
قفس: پنجره
کرم: کیرُرا
کرمک: کیرُرا
گلزار: بیاحل
گلزار: بیاحل
ماهی: محیلی
مخلم: محیلی
منت: احسان
مور: چیونی
نشیمن گرفتن: محیکا نا بنانا
نوهیدهه: مشروب
نهال: پودا

قبا: لباس رلباده
قفس: پنجره
کرم: کیرُرا
کرمک: کیرُرا
گلزار: بیاحل
گلزار: بیاحل
ماهی: محیلی
مخلم: محیلی
منت: احسان
مور: چیونی
نشیمن گرفتن: محیکا نا بنانا
نوهیدهه: مشروب
نهال: پودا

خرد: عقل خریدن: رینگنا خس: گهاس کے تکھ خطا: غلطی خطا: غلطی خیابان جسڑک روا: جائز روا: جائز سفال: مٹی سفال: مٹی سفال: مٹی سفال: مٹی سفال: مٹی طار: عرام خرد: عقل خریدن: رینگنا خس: گهاس کے تکھ خطا: غلطی خطا: غلطی خیابان جسڑک روا: جائز روا: جائز سفال: مٹی سفال: مٹی سفال: مٹی سفال: مٹی سفال: مٹی طار: عرام

مشق:

اس سبق میں درج قطعات میں سے اوبی اصطلاحات کی

نثا ند ہی کریں ۔

فرھنگ:

لاغ: پياله

آهو:هرن

پنداشتن: گمان کرنا

پولا د:فولا د

تاك: انگوركى بيل

تبر: کلهاڑی

تپش:رڑپ

تفتگ: بندوق

تيره: تاريك

جويينه: ندى

مشق:

اس سبق میں درج قطعات میں سے اوبی اصطلاحات کی

نثا ند ہی کریں ۔

فرھنگ:

لاغ: پياله

آهو:هرن

پنداشتن: گمان کرنا

پولا د:فولا د

تاك: انگوركى بيل

تبر: کلهاڑی

تپش:رڑپ

تفتگ: بندوق

تيره: تاريك

جويينه: ندى

عقاب دوربین جویینه راگفت نگاهم آنچه می بیند سراب است جوابیش داد آن سرغ حق اندیش تو می بینی و سن دانم که آب است صدای ساهی آمداز ته بحر که چیزی هست و هم در پیچ و تاب است

شنیدم کرمك شب تاب می گفت نه آن سورم که کسس نالد زنیشم توان بی سنت بیگانگان سوخت نیندای که سن پروانه کیشم اگر شب تیره تر از چشم آهوست خود افروزم چراغ راه خویشم عقاب دوربین جویینه راگفت نگاهم آنچه می بیند سراب است جوابیش داد آن سرغ حق اندیش تو می بینی و سن دانم که آب است صدای ساهی آمداز ته بحر که چیزی هست و هم در پیچ و تاب است

شنیدم کرمك شب تاب می گفت نه آن سورم که کسس نالد زنیشم توان بی سنت بیگانگان سوخت نیندای که سن پروانه کیشم اگر شب تیره تر از چشم آهوست خود افروزم چراغ راه خویشم

كرم كتابي

شنیدم شبی در کتب خانه من به پروانه می گفت کرم کتابی به اوراق سینا نشیمی گرفتم بسی دیدم از نسخه فاریابی نفم میده ام حکمت زندگی را همان تیره روزم زبی آفتابی نکوگفت پروانه نیم سوزی که این نکته را در کتابی نیابی تیش می گندزنده تر زندگی را تیش می دهد بال و پر زندگی را

كرم كتابي

شنیدم شبی در کتب خانه من به پروانه می گفت کرم کتابی به اوراق سینا نشیمی گرفتم بسی دیدم از نسخه فاریابی نفم میده ام حکمت زندگی را همان تیره روزم زبی آفتابی نکوگفت پروانه نیم سوزی که این نکته را در کتابی نیابی تیش می گندزنده تر زندگی را تیش می دهد بال و پر زندگی را ہوتے ہیں۔" قطعہ " تقریباً هردور میں رائے صنف فن رہاہے۔انوری ،
سعدی ، ابن مین اور بروین اعتصامی قطعہ نگاری میں ممتاز مقام رکھتے
ہیں ۔ اقبال کے قطعات موضوع کی افغرادیت اور فنی مہارت کے سبب
اہمیت کے حامل میں ۔

اقبال کے چندمشہو رقطعات ملاحظہ کیجیے۔

حيات جاويد

گمن سبر که به پهایان رسید کار مغان هخار بادهٔ ناخورده در رگ تاك است چمن خوشست و لیکن چوغنچه نتوان زیست قبای زندگیش از دم صبا چاك است اگر ز رسز حیات آگمی ، مجوی و مگیر دلی که از خلیش آرزو پاك است بخود خزیده و محکم چو کومساران زی چوخس مزی که هوا تیز و شعله بیباك است

درس بيست ودوم:

اقبال کی قطعه نگاری الملک للد

طارق چو بر گنار اندلس سفنیه سوخت
گفتند کار توبه نگاه خرد خطاست
دوریم از سواد وطن باز چون رسیم
ترك سبب زروی شریعت کجارواست
خندید و دست به شمشیر برد و گفت
هر ملك ملك ماست که ملك خدای ماست
مندرجه بالا اشعارین تافیه پرتوجه دیجی، یه اشعارتالب ک

پہلاشعر جے مطلع کہتے ہیں ،غزل کی طرح مصر عنہیں ہے ، جبکہ هر دوسر ہے مُصر ع میں تافیہ اپنی جگہ پر موجود ہے ۔ ایسی صنف پخن '' قطعہ'' کہلاتی ہے ۔ قطعہ میں اشعار کی کم از کم تعداد دو ہے ۔ قطعات میں بالعموم اخلاتی ، معاشرتی ، ساجی اور پند ونصائح کے موضوعات بیان مستور: چهپاهوا مقصود: هدف نای: بانسری نفیر: آواز (بانسری کی دردناک آواز) نی: بانسری ربانس نیمتان: بانسوں کاجھنڈ وصل: ملاپ رقصِ تن بدن كارقص رقصِ جان : روح كارقص روزگار : زمانه سوختن : جلانا شاب : جوانی شرار : چنگاری ظن : گمان عذوبت : مشاس عزوبت : مشاس عزوبت : مشاس مخواب : ممسونے والا مخواب : ممسونے والا مخواب : ممسونے والا مخود : ممسونے والا مردندہ : گھو منے والا ماہنو : نیا جا ند رقسی جسان آموختین کساری بود غیر حق را سوختین کساری بود فرمنگ:

> اسرار زسرته کی جمع ، راز اندیشه: سوچ آموختن: سیکهنا بت پرسی: بنوں کی پوجا بت گری: بت بنانا پیکار: جنگ برتیا: کہکشاں جان: روح بستن: ڈھونڈ نا درس: سبق دستور: طریقه رروش

منکر خود نزد من کافر تراست عدل در قه رورضا از کف مده قصد در فقر وغنا از کف مده حفظ جانها فکرو فکر بی حساب حفظ تنها ضبط نفس اندر شباب حفظ تنها ضبط نفس اندر شباب حناکه ی در عالم بالاو پست جز به حفظ جان و تن ناید به دست پیسر رومسی را رفیق راه ساز پیسر رومسی را رفیق راه ساز تساخدا بخشد تو را سوز و گداز شرح او گسردند و او را کسس ندید معنی او چون غزال از ما رمید رقص تا زحرف او آموختند و شمر را از رقعی جان بر دوختند

بوسه زن بر آستان کاملی شمع خود را همچو روسی برفروز روم را در آتسش تبریبز سوز هست معشوقی نهان اندر دلت چشم اگر داری ، بیا ، بنمایمت دل زعشی او توانسا می شود خاك همدوش آريسا مي شود

مثنوی ا قبال' جاوید نامه''

صد کتاب آموزی از اهل هند خوشتر آن درسی که گیری از نظر کم خورو کم خواب و کم گفتار باش گرد خود گردنده چون پرکار باش منکر حق نزد مُلاً کافر است

مثنوی اقبال''اسرار ورموز''

نقطهٔ نوری که نام او خودی است
زیرِ خاك سا شرار زندگی است
از محبت سی شود پاینده تر
زنده تر سوزنده تر تابنده تر
فطرت او آتیش اندوزد زعشق
عدالم افروزی بیاموزد زعشق
عشق را از تیغ و خنجر باك نیست
اصل عشق از آب و باد و خاك نیست
در جمان هم صلح و هم پیكار عشق
آب حیوان تیغ جیوهی دار عشق
عاشقی آموزو محبوبی طلب
چشم نوحی ، قلب ایوبی طلب
گیمیا پیدا کن از مشت گلی

لیك چشم و گوش را آن نور نیست تن زجان ، جان زتن مستور نیست لیك كسس را دید جان دستور نیست آتش است این بانگ نای و نیست باد هر كه این آتاش ندارد نیست باد آتش عشق است كاندر نی فتاد جوشش عشق است كاندر می فتاد

مثنوى معنوى مولوى

بشنوازنی چون حکایت می کند از جدائیها شکایت می کند کرنیستان تا مرا ببریده اند از نفیرم مرد و زن نسالیده اند سینه خواهم شرحه شرحه از فراق سینه خواهم شرح درد اشتیاق مر کسی کو دور ماند از اصل خویش هر کسی کو دور ماند از اصل خویش بازجوید روز گار وصل خویش من بسه هر جمعیتی نالان شدم جفت بد حالان و خوشحالان شدم هر کسی از ظن خود شد یار من از درون من نجست اسرار من سر من از نالیه من دور نیست

بوستان سعدى

سرعاشقانه:

خسر ووشيرين نظامي، وليس وراميني فخر الدين اسعد گر گاني

حديقة والحقيقةُ سانَى منطق اللير عطاراورمثنوي معنوي مولانا

روم فر دوسی طوتی ، اسدی طوتی ، فظامی گنجوی ، سنائی غز نو ی ، سعدی شیرازی بمولا ناروم،امیرخسر واورجای نامورزین مثنوی کوشاعریس - دراصل ہر شعر کا تافیدا لگ ہے۔ ہر شعر مُصر یہ جایعتی دونوں
مُصر یہ جے ہم تافید ہیں ۔ ایسے اشعار کو 'مثنوی' کا نام دیا جاتا ہے ۔ یہ
تالب طویل داستان یا مفاهیم و مطالب کے بیان کے لیے بے حد
مناسب ہے ۔ چونکہ شاعر نہ صرف ھر شعر میں تافیہ تبدیل بلکہ بوقت
ضرورت دھر لا بھی جا سکتا ہے۔ 'مثنوی' فارسی شاعری کی قدیمتر بن اور
رائے ترین اصناف شخن میں سے ایک ہے۔ یہ شعری تالب فارسی شعراک
ایجاد ہے ۔ رود کی سمر قندی کی ' کلیلہ و دمنہ' اور ابوشکور بخی کی ' آفرین
نامہ' فارسی کی ابتدائی مثنویاں ہیں۔

مثنوی کےموضوعات:

موضوع ومطالب کے اعتبار سے فاری مثنویوں کو درج ذیل چارحصوں میں تفسیم کیاجا سکتا ہے۔ اجماس وتا ریخی:

> شماسنامهٔ فردوسی ، اسکندر نامهٔ نظامی ۲ اظلق تعلیم:

درس بيست و مكم:

اقبال كىمثنوى سرائى

شاعری زیس مثنوی مقصود نیست

بت پرستی بت گری مقصود نیست

همندی ام از پرارسی بیگانه ام

مداه نو براشم تمی پیمانه ام

حسن انداز بیمان از مس مسجو

خوانسار و اصفهان از مس مجو

گرچه بندی در عذو بت شکر است

طرز گفتار دری شیرینتر است

درخورد بال اشعار اقبال کی شهورشعری آهنیف "امرارخودی"

مندرج بالا اشعار اقبال کی شهورشعری آهنیف "امرارخودی"

مندرج بالا اشعار اقبال کی مشهورشعری آهنیف "امرارخودی"

سے لیے گئی بین دان اشعار اقبال کی مشهورشعری آهنیف "امرارخودی"

غم دهر: دنیا کاغم نغان: نالدوفریاد کاه: تنکا کف: بختیلی کوهگران: بهاری پهاژ گران: مهنگا مدومهر: چا نداورسورج نزخ: قیمت نوز: قیمت نیز دان: خدا اختر:ستاره

انجم:ستاره

آھنگ:ارادہ

مرگ:پتا

بير: بوڙهار برهيا

چنان:وییا

چنین: ایبات

خرو:عقل

خلد برین: جنت اعلیٰ

درخور بودن: شامان شان مونا

در بوز ه کردن: بھیک مانگنا

سبو:مٹکا رصراحی

عالم: ونيا

غزل اقبال

بازاین عالم دیرینه جوان سی بایست
برگ کاهش صفت کوه گران می بایست
کف خاکی که نگاه همه بین پیدا کرد
در ضمیرش جگر آلوده فغان می بایست
ایس مه و مهر کمن راه به جایی نبرند
انجم تازه به تعمیر جمان می بایست
هرنگاری که مراپیش نظر می آید
خوش نگاری است ولی خوشتر از آن می بایست
گفت یزدان که چنین است و دگر هیچ مگو
گفت آدم که چنین است و چنان می بایست

مندرجه بالاغز لیات کابغور مطالعه کریں اور ادبی اصطلاحات و مشتر کات کاجائز ہلیں ۔

غزل غالب

اختری خوشترازنیم به جهان می بایست خرد پیر سرا بخت جوان می بایست به زمینی که به آهنگ غزل بنشینم خاك گلبوی و هوا مشك فشان می بایست بر نتابیم به سبو باده ز دور آوردن خانهٔ من به سر کوی مغان می بایست تا تنك ماییه به دریوزه خود آرانشود نرخ پیراییه گفتار گران می بایست نرخ پیراییه گفتار گران می بایست قدر انفاس گرم در نظرستی غالب در غم دهر دریغم به فغان می بایست

ا قبال وغالب

اسداللہ خان غالب (۱۲۱۲ھ۔۱۲۸۵ھ) فارسی غزل کوئی کی قدیم روایت کے آخری عظیم شاعر ہیں نظیری نیشا پوری ،عرفی شیرازی ،ظہوری ترشیزی ،حزین لاھیجی اور بیدل کے شعری اسالیب ک جھلک غالب کی غزل کوئی میں نمایاں ہے ،لیکن ان عظیم شعرا کے گہر ہے ارثرات کے باوجود خالب کوصلاب اسلوب شاعر کہا جا سکتا ہے۔

ان کے ہاں نظیری کی نز اکت ،عرفی کی خودی اور انا ،ظہوری کی پختگی اور بیدل کی سلاست وجز الت کیجا دکھائی دیتی ہے۔جبکہ مطالب و مضامین کے اعتبار سے خالب کے ہاں ابتکار اور جد ت دکھائی دیتی ہے۔ اقبال نے کلاسکی فاری شاعری کے روایت کے اس عظیم شاعر سے گہر ہے اور ایت قبول کیے ہیں۔ افرات قبول کیے ہیں۔

گریختن: فر ارمونا رگریز ال ہونا محوشدن: نا بود موجانا نگاہ: نظر نوا: آواز

مشق:

مندرجه بالاغز لیات میں ادبی اصطلاحات کا جائزہ لیں ، نیز دونوں کی غزلیات کی مشتر کہ خوبیوں کا بھی ذکر کریں:

فرھنگ:

استخوان:هد ی

انگشت: انگلی

بال:پ

بخ: سمندر

حنا:مهندی

ىرى: څن

عصا:حچشری

غبار: دهول

غوطهزون:غوطه لگانا

كور: نابينا

بے جیز ندارد تپیدن نیسست زیار سوخت بیدل وفاچه می جویی غزل اتبال

به آدسی نرسیدی خدا چه سی جویی زخود گریخته ای آشناچه سی جویی دگر به شاخ گل آویز و آب و تم درکش پریده رنگ زیاد صباچه سی جویی عیار فقر زسلطانی و جمانگیری است سریر جم بطلب بوریا چه سی جویی سراغ او زخیابان لالیه سی گیرند نوای خون شدهٔ سا زما چه سی جویی قلندریم و کرامات ما جمانبینی است زمانگاه طلب کیمیا چه سی جویی

فکری اور فنی هر دو اعتبار سے فاری شاعری میں بیدل منفرد حیثیت کے حامل میں ۔ان کے ہاں زندگی کے حقائق اور ساجی مسائل کا گہرا شعور ماتا ہے ۔ان کا کلام عظمت انسانی اور خود شناسی کے مضامین سے پُر ہے ۔علامہ اقبال، بیدل کی عظمت فکر وفن کے معتر ف سے اور ان کی شاعری میں بیدل کے اثر ات سے انکار نہیں کیا جا سکتا۔

غزل بيدل

چو سعوِ عشق شدی رهنما چه سی جویی
به بحر غوطه زدی ناخدا چه سی جویی
عصاز دست تو انگشت رهنما دارد
تو گرنه کور دلی از عصا چه سی جویی
جزاین که خورد کند حرص استخوان تو را
دگر زسایه بال هما چه سی جویی
صفای دل نیسندد غبار آرایش

درس نوز دهم:

ا قبال اوربيد ل

میر زاعبدالقادر بیدل، گیارهویں صدی هجری کے عظیم ترین فاری شاعر ہیں۔ سبھی تذکرہ نگاروں اور فقادانِ خن نے آئیس متفقہ طور پر فاری شاعری کی هز ارسالہ تاریخ کے اہم ترین شعرامیں شارکیا ہے۔ مرزا خالب نے آئییں' بحر ہے کرال' اور' معیط بے ساحل' کے القاب سے یا د کیا اور اپنا معنوی استاد قر اردیا ہے۔ خالب نے ریختہ یعنی اردوشعر کوئی میں طرز بیدل کی پیروی بھی کی ہے۔

بیدل کا اصل نام عبدالقادر اور کنیت ابوالمعانی تھی۔ دیباچہ گلتان میں درج بیمُصر عضر کے نظر سے گذرا: 'نبیدل از بی نشان چہ کوید باز'' نو اس قد رمتار ہوئے کہ اپنا تحکُّص بیدل رکھ لیا۔ بیدل کے معنی عاشق کے بھی ہیں اور تصوف کے حوالے سے اس کا مفہوم یوں بھی ہے کہ تلب سالک دنیاوی خواہشات سے پاک ہو۔ فرھنگ:

دلنواز: دل کو بھانے والا

عشوه: نا زوادا

كف زون: تالى بجانا

پر دگیان:فرشته مژه: میکیس

صومعه: بتكده

ديدهٔ خوابناک: خواب آلود آ

بها: قيمت

غزل اقبال

خیرو نقاب برگشاپردگیان ساز را نعه می تازه یاد ده سرغ نواطراز را دیدهٔ خوابناك او گربه چمن گشوده ای رخصت یك نظر بده ، نرگس نیم باز را سجدهٔ تو بر آورد از دل كافران خروش ای که دراز تر کنی پیش کسان نماز را گرچه متاع عشق را عقل بهای کم نهد من ندهم به تخت جم آه جگر گداز را برهمن به غزنوی گفت کرامتم نگر تو که صنم شکسته ای بنده شدی ایاز را تو که صنم شکسته ای بنده شدی ایاز را تو که صنم شکسته ای بنده شدی ایاز را

ندکورہ غزلیات میں ادبی اصطلاحات اور مشتر کات کی الگ الگ نشاند ہی کریں ۔

غزل وحثى

خیرو بناز جلوه ده قاست دلنواز را چون قد خود بلند کن پایهٔ قدرناز را عشوه پرست من بیا، می زده مست و کف زنان حسنِ توپرده گوبدر پردگیان راز را عرض فروغ چون دهد مشعلهٔ جمال تو قصه به کوتمی کشد شمع زبان دراز را نیم نظر اجبازه ده نرگسسِ نیم باز را نیم نظر اجبازه ده نرگسسِ نیم باز را وحشیم و حریده رو کعبهٔ عشق مقصدم بدرقه اشك و آومین قافله نیاز را

درس هيجد هم:

اقبال اوروحثي

مثم الدین محمہ وحتی بانقی دسویں صدی هجری کے عظیم شاعر ہیں ۔انہوں نے ترجیج بند، ہر کیب بنداور قصیدہ گوئی میں کمال پایا ۔ فظامی گنجوی کے '' خسہ'' کی تقلید میں مثنویاں بھی لکھیں جبکہ غزل کوئی میں بھی ان کا مقام ومرتبہ بہت بلند ہے ۔ان کی غزلیات میں طرز نفانی اور سبک ہندی کے گہر ۔اثر اے محسوس کیے جاسکتے ہیں۔

اقبال نے وحثی کی پیروی میں بھی چندغز لیں کھی ہیں جوفکری وفتی هردواعتبارے بے حداہم ہیں۔ فرصت:وقت رموقع کیش: دین رمذهب مر دِغو خا: فریا دکرنے ولا شخص نشاط:خوشی هوای وصل: ملاپ کی خواہش ايما: اشاره

۶ زرده:ممگین

ىرىط: ساز تىجلى: جلوه

جمال: خوبصورتی

درخور بودن: شایان شان مونا

دریا:سمندر

وشت: جنگل رصحرا

دهر: ونيا

رخصت: اجازت

ניץ: נוא

شكوه: شكايت

عذر:معذرت

غزل اقبال

ز خاك خويش طلب آتشى كه پيدا نيست تجلى دگرى درخور تقاضانيست به ملك جم ندهم مُصرَّع نظيرى را كسى كه كشته نشد از قبيلهٔ ما نيست مريد همت آن رهروم كه پانگذاشت به جاده اى كه در و كوه و دشت و دريائيست شريك حلقه رندان باده پيما باش حذر زبيعت پيرى كه مرد غوغانيست برهنه حرف نگفتن كمال گودادى است حديث خلوتيان جزبه رمزو ايمانيست حديث خلوتيان جزبه رمزو ايمانيست

ندكوره غزليات مين ادبي اصطلاحات اور مشتر كات كا جائزه لين -

غزلنظيري

گریزد از صفِ ما هر که مردِ غوغانیست کسی که کشته نشد از قبیلهٔ مانیست زیای تا به سرش ناز و غمزه در اعراض هزار معرکه و رخصت تماشانیست به حکم عقل عمل در طریق عشق مکن که راه دور کند رهبری که دانانیست فلك سراسر بازارِ دهر غم چیدست نشاط نیست که یك جامی هست یك جائیست نظیری است به حالی ز غمزه خونین تر به شکوه تا دلت آزرده است گویانیست

درس هفدهم:

ا قبال اورنظيري

میرزا محمد حسین نیشا پوری (وفات: ۱۰۱۱ه) دسوی اور گیارهوی میرزا محمد حسین نیشا پوری (وفات: ۱۰۱۱ه) دسوی اور گیارهوی صدی هجری کے عظیم ترین شعرا میں سے ایک بیں بالخصوص غزلگوئی میں ان کا مقام بہت بلند ہے ۔ ان کی غزلیات میں عارفانہ سوچ بھی ملتی ہے اور فلسفیانہ افکار بھی ، واردات و کیفیات فلبی کاہر ملا اظہار بھی دکھائی دیتا ہے اور عشق ومحبت کے اسرار ورموز بھی ۔ زبان صاف وسادہ ہے اور انداز بیان تیکھا۔ وہ خودکو جا فظ کا مقلد بھی کہتے ہیں۔

اقبال نے نظیری سے گہر ہے اثر ات قبول کیے ہیں۔ بلکہ یوں کہا جائے تو ہے جانہ ہوگا کہ اقبال کی بہترین غز لیات نظیری کی پیروی ہی میں کہی گئی ہیں اور بالخصوص انہی غز لیات میں اقبال ایک عظیم غز ل کو شاعر کے روپ میں دکھائی دیتے ہے۔

فرھنگ:

بها: قیمت تهی : خالی هجامشین: برده نشین دیدهٔ خوابناک: خواب آلود آنگهین رخصت: اجازت عیان: آشکار کودکان: بچ متاع عشق: عشق کی دولت بنیم باز: آدهی کھلی ہوئی

غزل اقبال

خیرون قاب برگشا پردگیان ساز را
نعه مه تازه یاد ده سرغ نوا طراز را
دیدهٔ خوابناكِ او گریه چمن گشوده ای
رخصت یك نظر بده نرگس نیم باز را
حرف نگفتهٔ شمابر لب كودكان رسید
از سن بی زبان بگو خلوتیان راز را
گرچه متاع عشق را عقل بهای كم نهد
من ندهم به تخب جم آه جگر گداز را
برهمنی به غزنوی گفت كرامتم نگر
تو كه صنم شكسته ای بنده شدی ایاز را
تو كه صنم شكسته ای بنده شدی ایاز را

ندکورہ غزلیات میں سے ادبی اصطلاحات اور مشتر کات کا بغور جائز ہ لیجیے۔ ای که گشوده چشم جان در طلب حقیقتی طرف نقاب بر فکن پردگی سجاز را شربت ناز را کند تلخ به کام دلبران عرفی اگر بیان کند چاشنی نیاز را

مشہورروایت کی رُوسے اپنی ایک پیش کوئی کے مطابق ایک درولیش اس کی ھڈیوں کو سمیٹ کرنجف اشرف لے گیا ۔ بانگ درامیں 'عرفی'' کے عنوان سے ایک ظلم موجود ہے، جس کا مطلع کچھ یوں ہے:

محل ایسا کیا تعمیر عرفی کے تخیل نے تصدق جس په حیرت خانهٔ سینا و فارابی اقبال کے اردوو فاری کلام پرعرفی کے اثرات فاصے نمایاں

-U

غزلوني

خیر و به جلوه آب ده سرو چمن طراز را آب و هیوا زیساد کن باغیچه نیاز را صورت حال چون شود بر توعیان که می برد ناز تو جنبش از قلم چمره گشای راز را تا حرم فرشتگان از دل و دین تمی شود رخصت جلوه ای بده حجله نشین راز را

درس شامز وهم:

ا قبال وعرفی

جمال الدین عرفی شیرازی (۹۲۳-۹۹۹ه ق) دسویں هجری کا بے مثال شاعر ہے ۔ اگر چه عرفی کی اصل وجہ شہرت قصیدہ کوئی ہے لیکن اس کی غزلیات بے حدلنشیں اور دلپذیر ہیں ۔ وہ خود بھی اپنے آپ کو ایک سچا غزل کوقر اردیتا ہے ۔ قصیدہ کہنے سے تو محض تن کی دنیا آبا دہوتی ہے جبکہ غزل کوئی سے دل کی دنیایر بہارآتی ہے:

قصیده کار هوس پیشگان بود عرفی
تو از قبیلهٔ عشقی وظیفه ات غول است
عرفی نے شراز کے ایک عالی رتبہ خاندان میں جنم لیا، پھر
برصغیر کی راہ کی، اس نے کیم ابوا فقح گیلانی، عبدالرحیم خانخانا ن، شہنشاہ
اکبراورشنم ادہ لیم کی شان میں تصائد کے ہیں عرفی ایک انا پنداورخود
برست شاعرته جس کی واضح مثالیں اس کی شاعری میں جابجا ملتی ہیں۔
عرفی نے عالم جوانی ہی میں لاھور میں داعی ابل کو لیک کہا اور

محت: محبت کرنے والا نوری: مرادفرشته ریز دان: خدا

فرھنگ:

اندک: تھوڑ اسا

بيم:خوف

خاکی:مرادانیان

خلیدن: کھٹکٹا

ديگر كون شدن: درهم برهم مهوجانا

رستگاری: نجات

سپهر: آسان دور در

شادی:خوش

عيب جو:عيب وهونٹرنے والا

كوكب تقدير: تقدير كاستاره

گر داب بجهنور

گردون: آسان

گُلگون: پھول جبيبا

غزل اقبال

فروغ خاکیان از نوریان افزون شود روزی زمین از کوکب تقدیر ما گردون شود روزی خیال ساکه او را پرورش دادند طوفانها ز گرداب سپهر نیلگون بیرون شود روزی یکی در معنی آدم نگر از من چه می پرسی هنوز اندر طبیعت می خلد موزون شود روزی چنان موزون شود این پیش پا افتاده مضمونی که یردان را دل از تأثیر او پُر خون شود روزی

مذکورہ غزلیات میں ادبی خصائص کی نثاندہی کیجیے، نیز دونوں شعرا کے مشتر کات کا جائز ہ کیجئے۔

غزل نغانی

نه خوی ناز کت از غیر دیگر گون شود روزی نه این رشك از دل پر خون من بیرون شود روزی به بیزمت داشتم جامی به صد شادی ندانستم که از چشم بدم این باده در دل خون شود روزی به چشم کم مبین ای عیب جو اشك نیاز من که اندك اندك آب تنك جیحون شود روزی به مردن هم ندارد رستگاری عاشقِ مسکین به مردن هم ندارد رستگاری عاشقِ مسکین دلا این نکته ان معلوم از مجنون شود روزی زبیم یار نبغرین رقیبم بر زبان آمد فغانی این دعاشاید که بر گردون شود روزی

درس پایز دهم:

اقبال اورنغاني

بابا نغانی نویں صدی جری کے اواخر اور دسویں صدی جری کے اوائر اور دسویں صدی جری کے اوائل کے مشہور شاعر بلکہ اپنے عہد کاعظیم ترین غزلگو ہیں۔ پہلے 'سکا گ' پھر'' نغانی' ''تخلُص اختیار کیا ۔ نغانی نے حافظ کے اسلوب اور انداز میں اور معارف و حقائق کو عشق کی زبان میں بیان کیا ہے، اس بنا پر حققین نے اور معارف و حقائق کو عشق کی زبان میں بیان کیا ہے، اس بنا پر حققین نے انہیں' و حافظ کو چک' کے نام سے یا وکر تے ہیں۔

نغانی نے غزل کا ایک نیا اسلوب ایجاد کیا جے ''طرز نغانی'' کہتے ہیں ۔ مختشم کا شانی ،نظیری نمیشا پوری،عرفی شیرازی اوروحثی بانقی جیےعظیم شعرانے نغانی کی پیروی میں شعر کہے ہیں ۔ دراصل نغانی کی شاعری سبک ھندی کا آغاز ہے ۔اس کے ہاں نا زک خیالی اوروقوع کوئی عام ہیں جوسبک ہندی کے بنیا دی عناصر ہیں ۔

اقبال نے غزل کوئی میں نغانی سے بھی اثر ات قبول کیے ہیں۔

قسمت: حصه قنس: پنجره گیسو: رفیس ماه تمام: پوراچا ندر بدر مهر: محبت آنکه به خلوت قفس گفت پیام خویش را مش:

مندرجہ بالاغزلیات میں ادبی اصطلاحات وخصائص اور دونوں شاعروں کے ہاں پائی جانے والی مشتر کہ خوبیوں کا جائز ہلیں۔ فرھنگ:

> ۲ هو: برن بام:حیمت جرعه: گھونٹ خلوت: تنهائی

عوف: منهان دام: جال زمام: لگام رباگ دوژ زمزمهٔ کهن: پرانا نغمه صید: شکار

طاىر پېش رس: پېلے پېنچنے والاېرند ه

بر من خسته دل منزن طعنه به مهر نیکوان صید کس دگر مخوان آهوی دام خویش را جامی تشنه لب که شد خاك ز شوق لعل تو باده خور و بر او فشان جرعهٔ جام خویش را

غزل اقبال

بر سرِ کفرو دین فشان رحمت عام خویش را
بند نقاب بر گشا ماه تمام خویسش را
زمرسهٔ کمن سرای گردش باده تیز کن
باز به برم سانگر آتش جام خویس را
دام ز گیسوان بدوش زحمت گلستان بری
صید چرا نمی کنی طایر بام خویش را
دوش به راهبر زند راه یگانه طی کند
می ندهد به دست کس عشق زمام خویش را
قافلهٔ بهار راطایر پیش رس نگر

جہلے عالم بندگان و خواجہ اوست" سبک عراقی جامی پرختم ہوجاتا ہے اوراس کے بعد سبک هندی کا آغاز ہوتا ہے ۔ البتہ تابل ذکر ہے کہ خیال بندی کا اسلوب جوسبک ہندی کی خصوصیت اور پہچان ہے، جامی کے کلام میں بھی پایا جاتا ہے ۔ جامی نے غرنگوئی میں سعدی شیرازی ، امیر خسر و، حسن دھلوی اور کمال جحدی کی پیروی کی ہے ۔ اقبال کے ہاں جامی کے رنگ میں متعدد غرالیات ملتی ہیں

ء غزل جای

بام بر آ و جلوه ده ساوتمام خویش را مطلع آفتاب کن گوشهٔ بام خویش را با همه می رسد غمت قسمت بنده هم بده خاص به دیگران مکن رحمت عام خویش را برد متاع هستی اش زود به کشور عدم هر که به دست عشق تو داد زمام خویش را

درس چهار دهم:

اقبال وجامي

نور الدین ابوالبرکات عبدالرحمٰن جامی (۱۵۵ه ـ ۱۹۵۸ه)
نویں صدی هجری کے عظیم صوفی شاعر ہیں ۔ بعض نافدین تخن نے آئیس
حافظ کے بعد کے دور کا سب سے بڑا شاعر قرار دیا ہے ، اور کچھا اصل نفتد و
تحقیق آئیس خاتم اشعر ابھی گر دانتے ہیں ۔ ان کی غزلیات میں عاشقانہ
مضا مین بھی ہیں اور عارفا نہ و حکیما نہ مطالب بھی ۔ رسول اکرم کی شان میں
کہی گئ غزلیہ تعین بلاشبہ اپنی مثال آپ ہیں ۔ اقبال نے اسرار ورموز میں
جامی کے بارے میں یوں اظہار خیال کیا ہے:

كشته انداز مسلا جسامسى ام نظم و نشر او عسلاج خسامسى ام شعر لبريز معانى گفته است در ثناي خواجه گوهر سفته است "نسخة كونين را ديباچه اوست شبتان: رات بسر کرنے کی جگه فراق: جدائی رهجر فراق: جدائی رهجر فروستن: بند کردینا فغان: ناله وفریاد کبر: برا ائی ربز رگی مجال: حوصله معما: بهیلی معما: بهیلی ماتراب بیچنے والا ماتراب بیچنے والا

فرهنگ:

اكراه: كراهت راجتناب

اندام:بدن

ه میختن: ملانا

۴ ئىن: اصول

بند: بندهن

بنده:غلام

جرّ وُ شاهين :عقاب کابچه

خودفر وش: خود كوييچنے والا

دائم: پمیشه

دىر: بتكده

ۇرو: تىلچصك

زىروبم:اتارچۇھاۋ

سقف: اندرونی حیبت

عـاشق دردی کـش اندر بندِ مال و جاه نیست غزل ا**تب**ال

از نوا برس قیاست رفت و کس آگاه نیست پیش محفل جز بم و زیر و مقام و راه نیست لب فروبند از فغان در ساز با در د فراق عشق تا آهی کشد از جذب خویش آگاه نیست شعله ای می باش و خاشاکی که پیش آید بسوز خاکیان را در حریم زندگانی راه نیست جرهٔ شاهین به مرغان سرا صحبت مگیر خیز و بال و پر گشا پرواز تو کوتاه نیست در غزل اقبال احوال خودی را فاش گفت زانکه این نو کافر از آئین دیر آگاه نیست زانکه این نو کافر از آئین دیر آگاه نیست

مندرجه بالاغز لیات میں ادبی اصطلاحات اور مشتر کات کی نشا ندھی کریں۔

یاسیت سے دورر ہے کامشورہ دیا لیکن آئیں فاری شاعری میں حافظ کے بلند مقام کوشلیم کرنے میں کوئی باک نہیں، یہاں تک کہ اقبال پکارا ٹھتے ہیں کہ غزل کہتے ہوئے کویا حافظ کی روح میر سے اندرحلول کر جاتی ہے۔ جس سے اقبال کی شاعری پر حافظ کے گہر سے اثر است کا اندازہ لگایا جا سکتا ہے۔

غزل حانظ

زاهد ظاهر پرست از حالِ ما آگاه نیست در حق ما هر چه گوید جای اکراه نیست در طریقت هر چه پیش سالك آید خیر اوست در صراطِ مستقیم ، ای دل ، کسی گمراه نیست چیست این سقف بلند سادهٔ بسیار نقش زین معما هیچ دانا در جمان آگاه نیست بر درِ میخانه رفتن کار یك رنگان بود خود فروشان را به کوی می فروشان راه نیست خافظ ار بر صدر نشیند زعالی مشربی است

درس سيز دهم:

اقبال وحانظ

فاری شاعری کی تاریخ کے عظیم ترین غزلگوخواہہ ممس الدین حافظ شیرازی، آٹھویں صدی هجری کے تیسر عشر ہے کے اواخر میں شیراز میں پیدا ہوئے اور اسی صدی کی آخری دہائی میں داعی اہل کولبیک کہا اور شیرازهی میں ان کی آخری آرامگاہ ہے۔

نا قدین تخن اور اصل علم وادب متفقه طور پر حافظ کی غزلیات کو فاری شاعری کی معراج قر اردیتے ہیں۔ان کی شعر کوئی کے بارے میں انسانوی روایات مشہور ہیں۔ انہیں غیر معمولی شہرت و مقبولیت کی بنا پر لسان الغیب کے نام سے یا دکیا جاتا ہے۔ چنگیز اور هلا کو کے ہاتھوں عالم اسلام بالحضوص ایران کی تباہی و ہربادی اور دگر گون ساجی و معاشرتی حالات کی بنا پر حافظ کے ہاں فلسفہ جر کے رجحانات ملتے ہیں، جو اقبال کی متحرک اور انقلا بی سوچ سے متصادم ہیں، غالبًا اسی بنا پر اقبال نے "الحدر از حافظ میں مانظ بر حاوی از حافظ بر حاوی

کلاه: پگڑی گنجید ن:سانا متاع: دولت نشیب:پستی نوای دلگداز: دل کو پگھلا دینے والی آواز نثا ندھی کریں۔ فرھنگ:

فرودآ مدن: نیچآنا اشک: آنسو پیرسبکتگین: مرادسلطان محمودغزنوی تنبسم: مسکرامه ب تغافل: غفلت میپ وراست: بایاں اور دایاں ستیز: لڑائی سعادت: خوش بختی شستین: دھونا طلسم دل: دل کا جا دو فراز: بلندی

غزل اقبال

به مالازمان سلطان خبری دهم زرازی که جمان توان گرفتن به نوای دلگدازی به متاع خود چه نازی که به شمر درد مندان دل غیزنوی نیرزد به تبسیم اییازی هم ساز بی نوایی هم ساز بی نوایی دل شیازی هم ساز بی نوایی دل شیازی هم ساز بی نیازی هم دل شیازی دل شیازی می می نیازی می دل شیازی زمقام مین چه پرسی به طلسم دل اسیرم نه نشیبی نه فراز می فرازی نه نشیب مین نشیبی نه فراز مین فرازی ره عاقلی رها کی که به او توان رسیدن به دل نیاز میندی به نگاه پاکبازی به دل نیاز میندی به نگاه پاکبازی

مندرجه بالاغزليات مين ادني اصطلاحات اورمشتر كات كي

غزل خسرو

همه شب فرونیاید به دلم کرشمه سازی زشب است اینکه دارم غم و نالهٔ درازی به جفاکلاو کج نه چو شناختی حدِ خود که میان شاهسواران چو تونیست شاهبازی همه شب چو شمع باشم به چنین خیال پختن که طفیل شمع پیشت بودم شبی گدازی چو ندارم این سعادت که به گریه پات شویم زیسی رو تو شستن من و گریه پات شویم زیسی رو تو شستن من و گریه یان شویم همه خونست اشك خسرو ، همه این بود ضرورت پسر سبکتگین را چو به دل بود ایدازی

درس دواز دهم:

اقبال اورخسر و

کیدن الدولہ ابوالحن امیر خسر و دھلوی (۱۵۱ھ۔ ۱۵۵ھ و مرحور برصفیر کے فاری شعرامیں ممتازر بن مقام کے حال ہیں۔ آئیں جوشہت و مقبولیت میسر آئی وہ الحضوص برصغیر کے کسی دوسر ہے شاعر کو نصیب نہوئی ۔ امیر خسر و نے اپنے فصیح و بلیغ کلام سے ٹابت کر دیا کہ فاری شاعری صرف اصل زبان ہی کا خاصہ ہیں۔ بقول شبلی نعمانی امیر خسر و کی غزل شخانہ معدی ہی گیشر اب ہے جو دو آتھہ ہوگئی ہے۔ سعدی نے فاری غزل کو جذب کی سچائی، زبان کی سادگی، سوزوگد از اور بے تکلف اند از بیان عطا جذبے کی سچائی، زبان کی سادگی، سوزوگد از اور بے تکلف اند از بیان عطا کیا، یہ تمام محاس خسر و کے حال بھی موجود ہیں اور مستز اد یہ کہ چھوٹی بحروں میں نہایت اختصار اور بے ساختگی کے ساتھ جذبات و احساسات کی تر جمانی خسر و بی کا خاصہ ہے ۔ اقبال کے ہاں خسر و کی پیروی میں متعدد غزلیات ماتی ہیں جو بیشتر صوفیا نہ اور عارفان مفاهیم کی حامل ہیں۔ متعدد غزلیات ملتی ہیں جو بیشتر صوفیا نہ اور عارفان مفاهیم کی حامل ہیں۔

فرھنگ:

اعلام کردن: اعلان کرنا اخمین: جادو انجم: شراب باده: شراب بهم کردن: اکشاکرنا خوی رم: عادت گریز با بی کوکب:ستاره گیتی: دنیا ماه: جاید محرم: رازدار ناگهان: اجایک وام کردن: ادھارلینا

غزل اقبال

ف نارا بادهٔ هر جام کردند

چه بیدردانه او را عام کردند

ته اشا گاه مرگ ناگهان را

جهان ماه و انجم نام کردند

اگر یك ذره اش خوی رم آموخت

به افسون نگاهی رام کردند

قرار از ما چه می جویی که مارا

اسی را گردند ایست و گردند

اسی بام کردند

ازاین کوکب چراغ شام کردند

ازاین کوکب چراغ شام کردند

مندرجه بالاغزليات مين ادبي اصطلاحات اور مشتر كات كى نشا ندهى كرين -

غز لعراقی

نیخستین باده کاندر جام کردند زچشم مسب ساقی وام کردند به گیتی هر کجادرد دلی بود بهم کردند و عشقیش نام کردند جمالِ خویشتن را جلوه دادند به یك جلوه دو عالم رام کردند نهان بامیحرسی رازی بگفتند نهان بامیحرسی رازی بگفتند جمسانسی را از آن اعلام کردند چوخبود کردند راز خویشتن فاش عراقی را چرابیدنام کردند؟

درس یاز دهم:

اقبال وعراقي

فخر الدین عراقی ساتویں صدی هجری کے نامورغزل کوشاعر بیں ۔جذبہ عشق ان کی غزلیات کا اہم ترین موضوع ہے ۔اگر چدان کا تعلق همد ان سے تقالیکن عشق کی شش کے زیر اثر ملتان آپنچ اور تصوف بیں وہ مقام ومرتبہ حاصل کیا کہ سہور دی سلسلے کے عظیم صوفی حضرت بہاء الدین زکریا ماتائی سے خرتۂ خلافت پایا ۔مرشد کے وصال کے بعد شام کا سفر اختیا رکیا اور ۱۸۸ ھیں دمشق میں انتقال فرمایا اور کی الدین ابن عربی

ان کے کلام میں سادگی اور سلاست نمایاں ہے وہ سوز درون اور باطنی کیفیات کے اظہار پر قادر دکھائی دیتے ہیں۔ اقبال نے بھی انہی کیفیات کے ابلاغ کے لیے عراقی کے اثر ات قبول کیے ہیں۔

فرھنگ: ثقافت گلچررہ: پھول سے چہر سے والا نیرنگ: جادو ہوش: ذہانت فرهنگ:

ارژنگ: ساسانی دور کے عظیم مصور مانی کی تصویری کتاب کا نام ۔ جسے وہ دعویٰ پیٹیبری کے ثبوت کے طور پر پیش کرتا تھا۔

باعث ننگ: باعث شرم

بخ: سمندر

بی مشاهد ه: بغیر دیکھے

یا ره جمکرا

چنگ: رباب، آکه موسیقی

مخشم:غصه

درخشنده: چپکتاهوا

سپر: ڈھال

سنگ: پچفر

صبور:صبر

فراخنای:وسعت

غزل اقبال

بیاکه ساقی گلچهره دست بر چنگ است چمن زیاد به باران جواب ارزنگ است نگاه سی رسد از نخمهٔ دل افروزی به سعنی ای که برو جامهٔ سخن تنگ است زعشق درس عمل گیر و هرچه خواهی کن که عشق جوهر هوش است و جانِ فوهنگ است زخود گذشته ای ای قطرهٔ محال اندیش شدن به بحر و گهر برنخاستن ننگ است تو قدرِ خویش ندانی بهاز تو گیرد و گرنه لعل درخشنده پارهٔ سنگ است و گرنه لعل درخشنده پارهٔ سنگ است

مذكوره غزليات ميں ادبی اصطلاحات اور مشتر كات كاجائز وليس _

غزل سعدي

دلی که عاشق و صابر بود مگر سنگ است زعشق تا به صبوری هزار فرسنگ است برادران طریقت نصیحتم مکنید که توبه در روعشق آبگینه بر سنگ است چه تربیت شنوم یا چه مصلحت بینم؟ مراکه چشم به ساقی و گوش بر چنگ است به خشم رفتهٔ مارا که می بردپیغام؟ بیاکه ماسیر انداختیم اگر جنگ است بیاکه ماسیر انداختیم اگر جنگ است ملامت از دلِ سعدی فرونشوید عشق سیاهی از حبشی چون رود که خود رنگ است

تحریر کیا۔ اس سال بغداد کی عباس سلطنت هلاکوخان کے حاتھوں اختیام
کو پنچی، اس موقع پر سعدی نے سقوط بغداد پر زور دار مرثیہ بھی کہا۔
سعدی ایک قادر الکلام شاعر ہیں۔ تمام ناقدین آئیس فارس
زبان کا مسلم الثبوت استاد اور فصیح ترین شاعر وادیب سلیم کرتے ہیں۔
آئیس اخلاقی شاعری کے حوالے سے بھی بے حداہم مقام حاصل ہے۔
ماشقانہ غزل کہنے میں ان کا کوئی ٹانی نہیں۔ جبکہ قطعہ نگاری کو بھی
انہوں نے نظامہ کمال تک پہنچا دیا۔ اگر چہا قبال اور سعدی کی غزلیات میں
فکری اعتبار سے مماثلت نہیں یائی جاتی لیکن فی مشتر کات ضرور ملتے ہیں

درس وهم:

اقبال وسعدي

شخ مصلح الدین سعدی شیرازی (۲۰۲ھ - ۲۹۱ھ) کا شار فاری شعروادب کی تاریخ کے متازیزین ناموں میں ہوتا ہے، جن کے عظیم منشورومنظوم آٹارگذشتہ سات صدیوں سے اپنی اہمیت وافادیت کو برقر ارر کھے ہوئے ہیں۔

سعدی شیراز کے مردم خیزشہر میں پیدا ہوئے ۔ بجپن ہی میں والد کے سایئہ شفقت سے محروم ہو گئے ۔ بعدازاں بغداد کے مدرسہ فظامیہ میں بھی زیرتعلیم رہے ۔

سعدی نے زندگی کے تقریباً پچاس پرس سیروسیاحت میں بسر کے جس کے گہر کے اثر ات ان کی تحریروں میں بھی نمایاں ہیں ۔ بعد ازاں شیر از میں مستقل سکونت اختیار کی اور اتا بکان فارس میں سے ایک ابو بکر سعد الدین زنگی کے حوالے سے سعدی تحکم میں اختیار کیا ۔ ۲۵۵ ھ میں اخلاقی مثنوی ''بوستان'' اور ۲۵۲ ھ میں عظیم نثری شاھکار'' گلستان'' کو اخلاقی مثنوی ''بوستان'' اور ۲۵۲ ھ میں عظیم نثری شاھکار'' گلستان'' کو

لخظه:لمحه معدن: کان

فسون: جا دو

انشاندن: حچر کنا

انفاس:نفس کی جمع ،سانس

آسودن: آرام كرنا

يا كوفتن: يا وَل ما رنا ردهال دُّ الناررقص كرنا

پېنائی:وسعت

ر سيدن: دُرنا

جستن : وْصوعْدْ نا

خلىيدن: چبانا

شعبده: جا دور کرتب

فروردین: ایرانی آنویم کا پہلامہدنہ(۲۱ مارچ سے ۲۰ اپریل

تک)موسم بهارکا آغاز

كشيرن: كمينچنا

غزل اقبال

ایس گنبده مینائی این پستی و بالایی در شد به دلِ عاشق با این همه پهنایی اسرارِ ازل جویی برخود نظری واکن یکتایی و بسیاری ، پهنایی و پیدایی بر خیز که فروردین افروخت چراغ گل برخیز و دسی بنشین بالالهٔ صحرایی عشق است و هزار اقسون حسن است هزار آئین نی سن به شمار آیم نی تو به شمار آیی هم باخود و هم بااوه جران که وصال است این و می فرمایی ای عشق چه می فرمایی

مندرجہ بالا غز لیات میں سے ادبی اصطلاحات کی نشا ندھی اور مشتر کات کو بیان کیجئے۔

اقبال اورمولانا رومٌ:

غز ل مولانا

جانا نظری فرسا چون جانِ نظرهایی چون گویم و دل بردی چون عینِ دل سایی ای یار بکش دستم آنجا که تو آنجایی ای روح چه سی ترسی روحی نه تن و نفسی تن معدنِ ترس آمد تو عیش و تماشایی صبحانفسی داری سرسایه بیداری برخفته دلان بردم انفاسِ مسیحایی شمس الحق تبریزی خورشید چو استاره در نور تو گم گردد چون شرق بر آرایی

فرھنگ:

بی حجاب: بے پر دہ .

خس: تنكا

خير نهيں

دى: ديش: گذشته رات

رخ - چيره

گشو دن _ کھولنا

مسلک: راسته

مطرب:موسیقاررساز بجانے والا

نمودن _ د کھانا

مُو: كہاں

ر بودن: چر الينا

غزل اقبال

تیروسنان و خنجر و شمشیرم آرزوست بامن سیاکه سسلك شبیرم آرزوست از بهر آشیانیه خسس اندوزیم نگر باز این نگر که شعلهٔ در گیرم آرزوست گفتند لیب بیند و ز اسرار سامگو گفتنم که خیر نعرهٔ تکبیرم آرزوست گفتنم که خیر نعرهٔ تکبیرم آرزوست گفتم که بی حجابی تقدیرم آرزوست کو آن نگیاوناز که اول دلم ربود عصرت دراز باد همان تیرم آرزوست عصرت دراز باد همان تیرم آرزوست

ان غزلیات میں سے ادبی اصطلاحات اور مشتر کات کی نشاند ہی کریں۔

غزل مولانا

بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست بگشای لب که قند فراوانم آرزوست زین همرهان سست عناصر دلم گرفت شیر خداو رستم دستانیم آرزوست دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر کر دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست گفت ندیافت می نشود جسته ایم ما گفت آنك یافت می نشود آنم آرزوست باقی این غیزل را ای مطرب ظریف زین سان همی شمار که زین سانم آرزوست ارشادسنجالی ۔ لیکن ۱۳۲ ہے میں ایک مجذ وب درویش مستمریزی سے ملاقات نے انہیں ایک عارف وارستہ، عاشق شیفتہ اور شاعر با کمال کے روپ میں ڈھال دیا ۔ مس سے وصال اور جج وفر اق کی کیفیات کا پرتو کلیات مس کی صورت میں ہمارے سامنے ہے ۔ ان کے ایک مرید حسام الدین جیلی نے آئیس سنائی غزنوی کی حدیقۃ الحقیقۃ اور عطار نمیشا پوری کی مدیقۃ الحقیقۃ اور عطار نمیشا پوری کی منطق الطیر کی بیروی میں مثنوی لکھنے پر آمادہ کیا، اور بول فاری ادب کا لا فانی شاھار وجود میں آیا ۔ مولانا نے ۱۷۲ ھ میں تونیہ میں وفات پائی اور وہیں فن ہوئے۔

اقبال کی شاعری پرمولانا روم کے اثر ات کسی بھی دوسرے شاعر، مفکریا فلسفی سے کہیں زیادہ ہیں بلکہ وہ آئیں اپنا مرشد معنوی قرار دیتے ہوئے پیرروی کے نام سے یادکرتے ہیں۔ مشق:

اقبال كيغزل كوئي

اقبال نے غزل کوئی میں فارسی کے بعض عظیم شعراکی پیروی ک ہے، جن میں مولا نا روم، سعدی شیرازی، امیر خسرو، حا نظشیرازی، نغانی شیرازی، نظیری نمیثا بوری، صائب تبرین ی اور غالب دھلوی بے حدنمایاں میں ۔یا در ہے کہ اقبال نے اگر چیفی اعتبار سے ان شعرا کے اثر ات قبول کے لیکن فکری سطح پر اقبال کا انداز اور اسلوب منفر داور بے مثال ہے۔ ذیل میں اقبال اور دیگر شعراکی غزلیات کا طبیقی مطالعہ پیش کیا جاتا ہے۔ جس سے اس عظیم فلسفی شاعر کے فکری اور فنی اسلوب کو سمجھنے میں مدو ملے گی۔ اقبال اور مولانا روم (1)

مولانا جلال الدین محر ۴۰، ۳۰ ه ق میں موجودہ انغانستان کے شہر بلخ میں ، اس عہد کے معروف مفتی وفقیہ بہاء الدین ولد کے ہاں پیدا ہوئے ۔ ان کے لڑکین ہی میں پیخاند ان مجر ت کر کے موجودہ ترکی کے شہر تونیہ میں آبا دہوگیا ۔ ۲۲۸ ه میں والدکی وفات کے بعد مند وعظ و

مندرجه بالااشعار ا: فارس شاعری کی کون سی صنف پخن ہیں؟ ۲:مطلع ، مقطع ، ردیف ، تا فیہ اور کلما ہے تا فیہ کی نشائد ہی کریں ۔ ۳: ادبی اصطلاحات کوالگ کریں ۔

فرھنگ:

پنهان: پوشیده در چیپاهوا تمنا: آرزو جام: پیاله دام: جال دریافتن: پالیما دوام: همیشگی حوبت: گفتگو عالم رنگ و بو: رنگ وخوشبو کی دنیا کوکب: ستاره غزل کے اہم ترین شعرا کی صف میں شامل کیاجا سکتا ہے۔ اقبال کی غزلیات میں بعض دیگر عظیم شعرا کی جھلک دکھائی دیتی ہے۔جس کا جائزہ آئندہ اسباق میں پیش کیاجار ہاہے۔ مشق:

من بندهٔ آزادم عشق اسبت اسام سن عشق است غلام سن عشق است اسام سن عقل است غلام سن هنگاسهٔ این سحفل از گردشِ جام سن این ساه تمام سن این ساه تمام سن جان در عدم آسوده بی ذرق تمنا بود مستانیه نواها زد در حلقهٔ دام سن ای عالم رنگ و بو این صحبت ساتا چند مرگ است دوام تو ، عشق است دوام سن پیدا به ضمیرم او پنجان به ضمیرم او

نزل

خمار بمستی درود: سلام رسلامتی دوستدار: محبت کرنے والا رهبر: راهشمار تائد فلک: آسان کنار: آغوش کین : دشمنی مطف خدا: خدا کی مهر بانی راطف و کرم مباد: ایبانه جو جناح رهبر والا تبار پاکستان درود باد به روح مطمر اقبال که بود حکمتش آموزگار پاکستان هزار بادهٔ ناخورده وعده داد که هست ازان یکیش می بی خمار پاکستان گمان مبر که بود بیشتر از ایرانی کسی به روی زمین دوستدار پاکستان به یادگار بهار این قصیده گفت و نوشت به یادگار بهار این قصیده گفت و نوشت فرمنگ:

آموزگار:استادر سکھانے والا تپیدن:ترونیا تعدیہ سلح اسلح کا پیاسا حکمت: دانائی

﴿ درود به پاکتان ﴾ قسیدهٔ ملک اشعر ابهار

همیشه لطف خدا بادیاریاکستان
به گین مباد فلك بادیاریاکستان
سیزد كراچی و لاهو و قبة الاسلام
که هست یاری اسلام كار پاکستان
مدام تشنهٔ صلح است ملتش هر چند
که نیست كم زكسی اقتدار پاکستان
تید چو طفیل ز مادر جدا دل کشمیر
که سر ز شوق نمید در گنار پاکستان
ز سوی مردم ایران هرار گونه درود
به ساكنان سعادت مدار پاکستان
ز مادرود بر آن روح پر فتوح بررگ

یا محبوب کے لیے دعائیے کلمات اداکرتا ہے۔ رود کی سمرقندی ، فرخی سیستانی ، منوچری دامغانی ، ناصر خسر و قبادیانی ،مسعود سعد سلمان ، انوری ، خاتانی شروانی ،سعدی شیرازی ، قاآنی شیرازی ، ملک الشعراعلامه محمر تقی بہار فارسی کے عظیم قصیدہ کو شعرا میں شار ہوتے ہیں ۔ قسیدے میں پہلا شعر مُصرَّ ع ہوتا ہے اور پھر ہر دوسرے مُصرَّ ع میں تافید دکھائی دیتا ہے۔ بالعوم پندرہ یا زائد اشعار ہی قسیدہ کہلاتے ہیں۔ پہلے شعر کومطلع اور آخری شعر کومقطع کہتے ہیں۔قسیدہ مندرجہذیل چاربنیا دی اجز ارپشتمل ہوتا ہے:

الف تشبیب:قسید کا ابتدائی حصه جس میں بالعموم عاشقانه مضامین اور بعض او تات مناظر نطرت یا موسم کی تعریف بیان کی جاتی ہے اسے تعزل کھی کہتے ہیں۔

ب۔ گریز بتمہید اور مدح کے درمیان آنے والے ایک یا دوشعر جوان دوحصوں میں ربط اور هم آھنگی پیدا کرتے ہیں۔

ج۔ مدعا: شاعر کا اصلی ھدف اور قصیدے کا بنیا دی حصہ، جو حقیقی موضوع کا پتا دیتا ہے۔

فارس شاعری میں مدح، سوگ، عرفان وتصوف، پندونصائح، عشق ومستی اور مناظر نظرت کی تعریف میں تصائد ملتے ہیں۔ دیشریطہ و دعا: قصیدے کا ہنری حصہ جس میں شاعر مدوح

درس مفتم:

ا قبال کے ہاں فارسی شاعری کی اصناف

کلاسیکل فارس شاعری مین "قافیه" بے پناہ اہمیت کا حال ہے جو دراصل اشعار کی صنف کا تعین کرتا ہے ، کلاسیکل فارس شاعری کی اہم ترین اصناف میں قصیدہ ، فزل ، مثنوی ، رباعی ، دو بیتی اور قطعه شامل ہیں ۔ قصیدہ:

فاری شاعری کے زمانہ آغاز لینی تیسری صدی هجری کے وسط ہی سے قسیدہ، مقبول اور رائج صنف سخن رہا ہے ؛ جوعر بی شاعری کے اگر ات کی نشاند ہی کرتا ہے ۔

قسیدہ تیسری صدی ہجری ہے گیا رہویں صدی ہجری تک کہا جانا رہا،لیکن جدید دور میں اس کارواج تقریباً ختم ہو چکا ہے، تیسری ہے چھٹی صدی ہجری تک کازمانہ قسید کے کاسنہری دور ہے۔اقبال کی فارس شاعری میں اس صنف بخن کا کوئی سراغ نہیں ماتا۔ ادراک: شعور سمجھ بو جھ اعدا:عدوکی جمع ردشمن دزش:حجنڈ ار پرچم درش:حجنڈ ار پرچم

قالوبلی : انہوں نے کہا کہ کیوں نہیں ؟ روز از ل روحوں سے جو عہد و پیان ہوا۔ اس طرف اشارہ ہے۔ اللہ تعالیٰ نے روحوں کو ناطب کر کے فرمایا : الست بر بکم ، کیا میں تہمارا پالنے والا نہیں ہوں۔ جواب میں روحوں نے کہا۔ کہ کیوں نہیں ، تو ہی ہمارار ب ہے۔

كالا: سازوسامان

لاتر یب بنہیں کوئی سرزنش تم پر ۔ فتح مکہ کے موقع پر آنخضرت نے تمام اهل مکہ کے لیے عام معافی کا اعلان فر مایا۔

مندرجہذیل اشعار میں تلہیج کی نشاند ہی کیجیے۔

بهر نرخی که این کالا بگیری سودمند افتد

به زور بازوی حیدر بده ادراك رازی را

ه می چو سرو آزاد فرزندان او

پختیه از قالو بلی پیمان او

دگراز شنکر و منصور کم گوی

دگراز شنکر و منصور کم گوی

خدا راهم به راه خویشتن جوی

گفت قاضی فی القصاص آمد حیات

زندگی گیرد به این قانون ثبات

چون درفش کاریانی چاك شد

آتیش اولاد ساسان خاك شد

آنیک بر اعدا در رحمت کشاد

میک راپیغام لا تثریب داد

نسا امیسداست مزیساران قدیسم طور من سوزد که می آید کلیم بیشعر روه هر حضرت موسی کلیم الله کامجز و طور ذبین میں تا زه مو جاتا ہے۔ ادبی اصطلاح میں یوں کی تاریخی واقعے کی طرف اشارہ کرنا "تلیج" کہلاتا ہے۔

لغت میں آگھ سے اشارہ کرنے اور فن بدلیج کی اصطلاح میں کسی معروف تاریخی واقع ، داستان ، آیت ،حدیث یا قول کی طرف اشارہ کرنے کو میں ۔ اشارہ کرنے کو میں کہتے ہیں ۔ مشق: فرھنگ:

آب وگل: پانی اور مٹی بادہ: شراب حیات: زندگی دانای راز: بھید جانے والا صنم: بت عصر : زمانہ نغان: فریاد ملوکیت: بادشا ہت مگین شناس: جوهرشناس ای کے گفتی نکت های دلنواز مشرون از گفتی ارتودانی راز ملوکیت سراپا شیشه بازی است از و ایب نه روسی نه حجازی است برهمنی به غزنوی گفت کرامتم نگر تو که صنم شکسته ئی بنده شدی ایاز را بادل ما چما کنی تو که بیاده ی حیات مستی شوق سی دهی آب و گل پیاله را به فغان نه لب گشودم که فغان اثر ندارد به فغان نه لب گشودم که فغان اثر ندارد کس ازین نگین شناسان نگذشت برنگینم کس ازین نگین شناسان نگذشت برنگینم به تو می سیارم او را که جهان نظر ندارد

عصر من دانده اسرار نیست یوسف من به برای بسازار نیست اس شعر کوغور سے پڑھیے عصر یعنی زمانہ تو جانے کی صلاحیت نہیں رکھتا۔ لہذا یہاں عصر من سے مرادشاعر کے ہم عصر لوگ ہیں۔ مجاز: کسی لفظ کا اپنے غیر حقیقی معنوں میں استعال جب کہ حقیقی اور غیر حقیقی معنوں میں تثبیہ کے علاوہ کوئی اور تعلق پایا جائے ۔ بیتعلق ادبی اصطلاح میں علاقہ کہ کہلاتا ہے جس کی روسے مجاز کی کئی اتسام ہیں۔ مشلا علاقہ کر ووکل، علاقہ خاص و عام، علاقہ کا زم وملزوم، علاقہ سبب ومسبب وغیرہ۔

مندرجه ذيل اشعار مين مجاز كانثا ندى يجيه:

فرھنگ:

انجمن بمحفل خلوت: تنهائی رُخ گل: پھول کا چرہ سنگ: پھر شور بیرہ: بےقر ارر بے چین عالمتاب: دنیا کوروش کرنے والا عروس: دلبن فرصنگ: ثقافت فرصنگ: ثقافت مرحنگ: تقافت مرحنگ: تقافت مرحنی: جادوہ فسون پیشہ: جادوگر مردیدن: اختیار را تخاب کرنا مہر: سور بح جوهر آئینه بخشدسنگ را مین ندید دم چراه معنی هنوز مین ندید دم چراه معنی هنوز آئیسی داری اگرید مین از ایسون پیشه لشکری انگیخت تو دل گرفته نباشی که عشق تنما نیست کم سخن غنچه که در پردهٔ دل رازی داشت در هجوم گل و ریحان غم دم سازی داشت خیال مین به تماشای آسمان بود است بدوش ماه و به آغوش کم کشان بود است بیا که بلبل شوریده نغمه پرداز است عروس لاله سرایا کرشمه و ناز است

تشخيص

خسلوت انسدر تین گیزیسند زندگی انسجیمی هسا آفسریسند زندگسی اس شعر میں شاعر زندگی کو انبان تصور کرتے ہوئے تنہائی اختیار کرنا اور بزم آرائی جیسے انبانی انعال کواس سے منسوب کرر ہاہے۔ تشخیص:

بے جان اشیاء یا مظاهر نطرت سے انسانی صفات منسوب کرناتشخیص کہلاتا ہے۔

مشق:

مندرجه ذيل اشعار مين تشخيص كانثا ندى كيجيـ

راه شب چون مهر عالمتاب زد گریسهٔ سن بر رخ گل آب زد عشق صیقل سی زند فرهنگ را کاشا نه: گهر رخمکانه ماه تمام: چودهویس کاچا ندر بدر محمل: کجاوه نا ته: اونمنی سینی آزادهٔ چابك نفسس طایر ایام را گردد قفسس عشق برناقهٔ ایام کشد محمل خویش عاشقی؟ راحله از شام و سجر باید کرد چشم هستی را مثال مردم است غیر را بیننده و از خود گم است می تید از سوز می ، خون رگ کائنات می به دو صرصرم ، می به غو تندرم فرمنگ:

> بام : حیوت دُر آبد ار: چیکتا ہواموتی طاری: پریده غنچ په خوابیده: سوئی ہوئی کلی قض : پنجره

استعاره ساوه:

استعارہ کی اس تم میں صرف مستعار منہ (مشبہ به) کا ذکر ہوتا ہے جبکہ شاعر کی مراد مستعار لہ (مشبہ) ہوتا ہے ۔ استعارہ کنائی:

جب صرف مستعار له كا ذكر كياجائے اور مستعار منه كے اجزائے ميں سے كى ايك كوقر ينے كے طور پر لايا جائے اسے استعارة كنائى كہتے ہيں۔

مندرجه ذيل اشعار مين استعاره كي نثاند هي كيجيه:

ای غینچه خوابیده چونرگس نگران خیز کاشانهٔ سارفت به تاراج غمان خیز حسرت جالوهٔ آن ساه تماسی دارم دست بر سینه نظر بر لب باسی دارم به ضمیرت آرمیدم تو بجوش خود نمایی به کناره بر فکندی دُر آبدار خود را

استعاره

بہر نفسس کے بر آری جہاں دگرگوں کن دریا ہے۔ دریا رہاط کے ب صورت زمانے گذر رباط کہن (پر انی سرائے) یہاں دنیا کے لیے استعارہ ہے۔ استعارہ کے لغوی معنی ادھار مانگنے کے ہیں اور ادبی اصطلاح میں کی قظ کا شاہت کی وجہ سے غیر حقیقی معنوں میں استعال استعارہ کہلاتا ہے۔ جس لفظ کو استعاراتی مفہوم میں استعال کیا جائے اسے مستعار منہ کہتے ہیں اور جس لفظ کے لیے استعال کیا جائے ، اسے مستعار منہ کہتے ہیں۔ کویا مندر نہ بالامثال میں رباط کہن مستعار منہ اور دنیا مستعار لہ کہتے ہیں۔ کویا مندر نہ بالامثال میں رباط کہن مستعار منہ اور دنیا مستعار لہ کہتے ہیں۔ کویا مندر نہ بالامثال میں دباط کہن مستعار منہ اور دنیا دہ شہور درج

عبد: بنده، غلام فرور یختن: گر جانا نلک: آسان کاسه: پیاله گردون: آسان گزیدن: ڈسنا، ڈیک مارنا ممر: موتی متاع: مال ودولت ناصبور: بےقر ار چه کنم که فطرت من به مقام در نسازد
دل ناصبور دارم چو صبا به لاله زاری
مثال لاله فتادم به گوشهٔ چمنی
سراز تیر نگاهی نشانه بر جگر است
خوش آنکه رخت خرد را به شعلهٔ می سوخت
مثال لاله متاعی ز آتشی اندوخت
بیار باده که گردون به کام ما گردید
مثال غنچه نواها ز شاخسار دمید

فرهنگ: امجم:ستاره

برگ: پټا

ځر:آزاو

خرد:عقل

در:موتی

سفتن :برٍونا

قر اردیا ہے۔ مشق:

درج ذيل اشعار مين تشبيه كي نشائد مي سيجيه:

خوشا کسی که فرو رفت در ضمیر وجود سخن مثال گهر بر کشید و آسان گفت نکته ای می گویه ت روشن چو دُر تا شخت است است امتیاز عبد و خر عشق ازین گنبد در بسته برون تاختن است شیشه ساه ز طاق فلک انداختن است هیچکس رازی که من گویم نگفت همچو فکر می دُر معنی نسفت عشق ناپید و خرد می گزدش صورت دار گرچه در کاسه زر لعل روانی دارد مخور نادان غم از تاریکی شبها که می آید چو انجم می درخشد داغ سیمایی که من دارم

لیکن کی بھی تثبیہ کے لیے 'مشبہ'' اور 'مشبہ بہ'' کا ہونا لازمی ہے۔جنہیں ارکان تثبیہ کا نام دیا جاتا ہے۔

تثبيه كى اتسام:

تثبيه كى يول تو بهت ى اتسام مين سے اہم ترين تثبيه مطلق اور

تشبيه بليغ ہيں۔

تثبيه طلق:

الیی تثبیه جس میں جھی ارکان تثبیه یعنی مشبه ،مشبه به وجه تثبیه اورادات تثبیه کور مول تثبیه مطلق کهلاتی ہے جو فاری شاعری میں تثبیه کی رائے ترین تم ہے۔ تثبیه بلیغ:

الیی تثبیہ جس میں وجہ شبہ اور ادات تثبیہ دونوں کو حذف کر دیا جائے اور محض طرفین تثبیہ بینی محبہ اور مصبہ بدند کور ہوں ، تثبیہ بلیغ کہ بات خوبصورت مثالیں ملتی کہلاتی ہے ۔ اقبال کے ہاں تثبیہ بلیغ کی نہایت خوبصورت مثالیں ملتی ہیں ۔نا قدین مخن نے تثبیہ بلیغ کو تثبیہ کی معراج اور استعارے کے قریب

مشبه کہتے ہیں۔

مندرجہ بالا مثال میں چونکہ دل کو پتے کے مماثل قرار دیا گیا ہے، اس لیے اس مثال میں دل' مشبہ'' ہے۔

۲۔ مصبہ بہ: جس چیز ہے کسی دوسری چیز کوتشبیہ دی جائے اسے مصبہ بہ کہتے ہیں۔مندرجہ بالامثال میں برگ یعنی بتا''مشبہ بہ' ہے۔

س-ادات تثبیہ: وہ الفاظ وکلمات جن کی مددے ایک چیز کوکی دوسری چیز سے تثبیہ دی جائے ، ادات تثبیہ کہلاتے ہیں ۔ مذکورہ بالامثال میں کلمہ '' چو' ادات تثبیہ ہے۔

چو، چون مثل ، ما نندمشهو را دات تثبیه میں ۔

۳ وہ تثبیہ: وہ مشتر کہ خوبی یا صفت جس کی بنا پر ایک چیز کوکسی دوسری چیز کی مانند قر ار دیا جائے وجہ تشبیہ کہلاتی ہے ۔ مثلاً مذکور ہالامثال میں لرزنا وجہ شبہ ہے ۔

طرفین تشبیہ: شاعر اپنی بات میں گہرائی اور حسن پیدا کرنے کے لیے بعض او تات وجہ شبہ یا ادات تشبیہ یا ان دونوں کوحذ ف کرسکتا ہے۔

تثبيه

دلسم درسیسه می لرزدچو برگی

کسه بروی قطره شبنیم نشیسه

مندرجه بالاشعر پرغور کیجے، اقبال نے اپنے سینے میں دھڑ کتے

ہوئے دل کوکی درخت کی شاخ پرلرزتے ہوئے پتے کے مماثل قر اردیا

ہوے دراصل شاعر نے اپنے قلبی احساسات کوواضح اور آشکار انداز میں

بیان کرنے کے لیے تشییکا سہارالیا ہے۔

ته .

مشتر ک صفت یا صفات کی بنا پر دو یا چند چیزوں کو ایک دوسرے کی مانندقر اردینا تشبیه کہلاتا ہے۔ ارکان تشبیہ:

تشبیہ جا رارکان پرمشمل ہوتی ہے۔ ا۔مشبہ: جس چیز کوکسی دوسری چیز کی مانند قر ار دیا جائے ، اسے به پایکردن: کھڑ اکر دینا

دىر: بتكده

زنار:مقدس دھا گاجے ھندوا پی کلائی پر بائد ھتے ہیں۔

سبك سير: تيز رفتار

سيل:سيلاب

صيا: هوا

عَارت كردن: لوث ليمًا

غنچ بکلی

مبحود: جسے تجدہ کیا جائے

نَفُس: سانس

واكردن: كھولنا

ھنوز:اب تک

هويداشدن: ظاهر جونا

فرزانه به گفت ارم دروانه به کردارم
از بادهٔ شوق تو هشید ارم و مستم سن
مندرجه بالااشعارین
ادردیف کافیمن کیجیه
۲- تانیح کانثا مری کیجیه
۳ کلمات تافیه کوالگ کیجیه
مر "مطلع" کے بارے میں بتایے
۵ شاعر نے گئم استعال کیا ہے بانبیں
۲ د نور مجم" میں سے کچھا سے اشعار کا انتخاب کیجیج جن میں
ردیف، تافیه کلمات تافیه مطلع مقطع تحمل کانثا مدی ممکن ہو۔
فرصاک:

اسیر:گرفتار افروختن:روشن کرنا باده: شراب شخلًاص:

اس سبق کے آغاز میں مندرج غزل کے آخری شعر میں شاعر نے اپنا تعمی نام استعال کیا ہے۔ جسے تُخلُّص کہتے ہیں۔یا درہے کہ تُکُّص آخری شعرے پہلے بھی ذکر ہوسکتا ہے۔ مشق:

صورت نیرستم من بتخانه شکستم من آن سیل سبك سیرم هر بند گسستم من در بود و نبود من اندیشه گمانما داشت از عشق هویدا شد این نکته که هستم من در دیر نیاز من در کعبه نماز من زئار بدوشم من تسبیح بدستم من سرمایه درد تو غارت نتوان کردن اشکی که زدل خیزد در دیده شکستم من ردیف سے پہلے آنے والے کلمات پرغور یجیے، آپ کو'' آ'' کی تکرار دکھائی دے گی، جو دراصل'' قافیہ'' ہے اور''صبا، وا، کبا، چہا، بیا اور بما''' کلمات قافیہ'' ہیں۔

تافیہ کلاسکی فارس شاعری میں بے پناہ اہمیت کا حامل ہے اور کوئی بھی شعر تافیہ کے بغیر تشکیل نہیں پاتا ۔ فارس شعر کی تمام اصاف شخن تافیہ ہی سے متعین ہوتی ہیں ۔

مُصرَّ ع:

ایباشعرجس کے دونوں مُصرَّ عہم تافیہ ہوں مُصرَّ ع کہلاتا ہے۔

مطلع:

مظومے کا پہلاشعر جو بالعموم مُصرً عہوتا ہے۔مطلع کہلاتا ہے۔

مقطع:

منطومے کا آخری شعر جو بالعموم مُصرً عنہیں ہوتا ، مقطع کہلاتا ہے۔

مصراع اوربیت (شعر):

كلاسيكل فارسى شعرى اصناف كى مختصر ترين صورت بيت (شعر) ہے اور هرشعر دومُ عرق عوں پر مشتمل ہوتا ہے۔

وزن:

کوئی بھی مصراع پڑھنے کے بعد ایک خاص آھنگ اور موسیقی کا احساس پیدا ہوتا ہے ، جوئٹری تحریر بڑھنے سے محسوس نہیں ہوتا ، دراصل یبی احساس' شعر کاوزن' ہے ۔کلاسکی فارس شاعری میں' وزنِ شعر'' بے علم عروض کا تا بع ہے۔

يبلے شعر كے دونوں مُصر عول اور پھر هر شعر كے دوسر ب مُصرَّ عے کے آخری الفاظ کوغور ہے دیکھیے ،آپ کو''تو انی کرد'' کی تکرار وکھائی و ہے گی ، جے شعری اصطلاح میں ردیف کہتے ہیں ، ردیف ایک لفظ، چندالفاظ یا ایک جملے برمشمل ہوسکتی ہے۔ردیف کے حال اشعار "مردّف" کہلاتے ہیں۔

درس اول:

شعرى اصلاحات

درون لانه گذر چون صبا توانی کرد به یک نغس گره غنچه وا توانی کرد حیات چیست جهان را اسیر جان کردن تو خود اسیر جهانی کجا توانی کرد؟ مقدر است که مسجود مهر و سه باشی ولی هنوز ندانی چها توانی کرد اگیر زمیسکدهٔ سن پیالسه ای گیری زمشت خاك جهانی به یا توانی کرد چسان به سینه چراغی فروختن اقبال به خویش آنچه توانی به ماتوانی کرد اقبال شناسی تدریس فارسی بذر بعه کلام اقبال

تيىرى سەمابى (حصەسوئم)